

ДВА ДОКУМЕНТИ ДО ПОЧАТКІВ БІОГРАФІЇ ІВАНА РУТКОВИЧА

Завдяки великій кількості вілілих підписаних і датованих творів — іконостасів та ікон — жовківський маляр Іван Руткович посідає особливе місце в історії західноукраїнського малярства другої половини XVII ст. Винятково багата й унікальна спадщина цього митця¹ дає можливість визначити основні віхи творчої біографії майстра та простежити еволюцію його таланту впродовж майже двох десятиліть: від іконостасу монастирської Вознесенської церкви у Волиці-Деревлянській 1680–1682 рр. до іконостасу жовківської міської церкви Різдва Христового 1697–1699 рр.

Дату народження І. Рутковича — 9 травня 1680 р. — зафіксовано на пределлах іконостасу у Волиці-Деревлянській², дату смерти вказує помітка «АѲГ мѣа апрѣл», котра, за свідченням І. Крип'якевича, стояла біля імени «Іоанн» в упису родини маляра в пом'янику жовківської міської церкви³. Між цими двома датами маємо, крім авторських підписів на іконах, лише декілька скупих документальних згадок у жовківських міських актових книгах⁴.

За таких обставин у життєпису І. Рутковича залишається чимало нез'ясованих моментів, суттєвих питань, на які не вдалося знайти аргументованих відповідей. До них, зокрема, належить походження майстра та початки його біографії. У відомих на сьогодні документальних матеріалах немає прямих свідчень з цього приводу. 9 травня 1680 р. І. Руткович разом із дружиною Євдокією вперше підписується на пределі вознесенського іконостасу «Жертвоприношення Авраама» як фундатор канонічного образу Спаси і того ж дня як «многогрішний маляр» — на пределі іконостасу «З'явлення Христа Марії-Магдалині після воскресіння»⁵.

Вознесенський іконостас засвідчує, що на початок 1680-х рр. І. Руткович уже

¹ Єдиним дослідженням творчості І. Рутковича залишається монографія: Свенціцька В. Іван Руткович і становлення реалізму в українському малярстві XVII ст.— К., 1966. Короткі характеристики майстра дають: Gebałowicz M. Szkice z historii sztuki XVIIw.— Топій, 1966.— С. 269–272; Жолтовський П. М. Станковий живопис // Історія українського мистецтва: У 6 т.— К., 1968.— Т. 3.— С. 198–202; його ж. Український живопис XVII—XVIII ст.— К., 1978.— С. 62, 64–66.

² Тексти написів наведено: Свенціцька В. Іван Руткович...— С. 132–133.

³ Див.: Свенціцька В. Іван Руткович...— С. 60, приміт. 7 на с. 145.

⁴ Матеріали жовківського міського архіву до біографії І. Рутковича наведено: Свенціцька В. З нових архівних джерел про жовківську школу художників. Іван Руткович — маляр жовківський другої половини XVII ст. та його оточення // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР.— 1963.— № 6.— С. 41, 42; Свенціцька В. Іван Руткович...— С. 60.

⁵ Свенціцька В. Іван Руткович...— С. 132–133.

був зрілим і цілком самостійним майстром. Тому можна зрозуміти жаль, з яким дослідникам доводиться констатувати брак відомостей про маляра з більш раннього часу⁶. З цієї ж причини можна зрозуміти і їхнє прагнення використати навіть побіжні наявні в документах натяки, як, зокрема, датоване 15 січня 1681 р. іменування І. Рутковича в пом'янку жовківської міської церкви малярем білокамінським⁷. На його підставі В. Свенціцька зробила обережний висновок: «Авторське уточнення — «маляр білокамінський» — може свідчити про те, що містечко Білий Камінь відіграло певну роль у біографії художника»⁸. Далі дослідниця висловила припущення, «що саме тут (у Білому Камені.— В. А.) у якогось доброго майстра живопису Руткович здобув або завершив художню освіту»⁹. М. Гембарович у своїх висновках категоричніший: «Це означає, що він (Руткович — В. А.) походив з Білого Каменя, маєтку Вишневецьких між Олеськом і Золочевом, там навчався малярства, після чого осів у Жовкві, де отримав громадянські права. Коли це сталося, не знаємо»¹⁰. У світлі наявних відомостей категоричне твердження М. Гембаровича не має підстав, більше того, нічим не аргументоване й обережне припущення В. Свенціцької. Роль Білого Каменя у біографії І. Рутковича вони явно перебільшили. Обоє дослідників не звернули належної уваги на те, що І. Руткович назвав себе жовківським малярем уже в підпису на пределлі вознесенського іконостасу. Децю пізніше, у жовківському пом'янку, іменування майстра малярем білокамінським, напевно чи може мати те значення, котре йому пробували приписати. Варто звернути увагу і на саме формулювання: «маляр білокамінський, місцинин жовківський». Очевидно, визначення «білокамінський маляр» треба тлумачити в тісному зв'язку з конкретною датою, під якою воно виступає. Такий висновок впливає не лише з критичного аналізу відомих фактів біографії І. Рутковича та їх коментарів у літературі. Його підтверджують і новознайдени відомості про ранній період життя маляра, зміщені в датованій 15 липня 1692 р. ухвалі львівського єпископського суду про розлучення жовківського маляра з його дружиною Євою (Євдокією)¹¹.

Хоча згаданий документ має побутовий характер, у ньому містяться цілком конкретні факти з раннього періоду життя та діяльності І. Рутковича. Оскільки треба було мотивувати обставини появи декрету єпископського суду, в документі коротко викладено частину біографії І. Рутковича, зокрема, подано відомості про його перебування у Кам'яниці-Струмиловій (нині Кам'янка-Бузька) та обставини одруження.

Як видно з декрету, І. Руткович у молоді літа перебував у Кам'яниці-Струмиловій — у місцевому маляра Романа Могильницького. Хоча в документі нічого не мовиться про роль молодого І. Рутковича при Р. Могильницькому, на основі відомих фактів можна припустити, що принаймні в час, про який ідеться у декреті, І. Руткович був челядником кам'янецького маляра. На жаль, у документі немає будь-яких часових означень, тому не вдається ні точно датувати наведені в ньому факти, ні визначити їх тривалість у часі. І. Руткович, як можна здогадатись, уже тоді проявив

⁶ Свенціцька В. Іван Руткович...— С. 60; Жолтовський П. М. Станковий живопис.— С. 199.

⁷ Крип'якевич І. З історії міста Жовкви // Записки чина св. Василя Великого.— Львів, 1935.— Т. 6, вип. 1—2.— С. 62.

⁸ Свенціцька В. Іван Руткович...— С. 60.

⁹ Там же.

¹⁰ Gębarowicz M. Szkice...— S. 269—270.

¹¹ Національний музей у Львові, сектор рукописів та стародруків, Ркл-58/5, арк. 14 зв.— 15 зв. Наявні тут відомості до біографії І. Рутковича автор уперше використав у статті: Александрович В. Від джерел до верховин // Україна.— 1989.— № 25.— С. 12.

свій талант. Саме тому, мабуть, Р. Могильницький хотів затримати молодого майстра при собі. Для цього він зумів намовити І. Рутковича одружитися з його служницею Євою, набагато старшою і вже двічі овдовілою. Явно нерівний шлюб відбувся з порушенням традиційного порядку: без заповіді та свідків, в одному із сіл біля Кам'янки-Струмилової, а не в передміській Миколаївській церкві, парафіянами якої були наречені. Привертає увагу те, що в документі немає згадок про родичів І. Рутковича. Це мимовою наводить на думку, що на той час їх уже не було серед живих. Таке припущення дає можливість пояснити причини, без перебільшення, виняткового впливу майстра на свого челядника.

Брак у декреті львівського єпископського суду будь-яких елементів хронології унеможливило повноцінне використання наведених у ньому фактів.

Інший новоявлений документ — упис родини майстра в пом'янику Вознесенського монастиря у Волині-Деревлянській¹². Уведення його в науковий обіг якоюсь мірою може компенсувати втрату упису маляра в пом'янику жовківської міської церкви, з якого нині відомі, завдяки І. Крип'якевичу, дата запису та дата смерті майстра. Оскільки сам пом'яник, згідно з уміщеною на титульному аркуші інформацією, почали писати лише 1688 р.¹³, наявність у ньому упису І. Рутковича свідчить, що він контактував з монастирем і після закінчення робіт над іконостасом монастирської церкви. У волиця-деревлянському пом'янику вказано імена батьків жовківського майстра — Стефан та Марія. Уміщені в ньому 49 імен (усього їх 52, але три останні дописані пізніше двома різними почерками) свідчать про походження І. Рутковича з родини багатой культурної традиції, зокрема, вказано в переліку імена двох ієромонахів та чотирьох священників.

Обидва документи, хоч і проливають світло лише на окремі моменти біографії І. Рутковича, містять, отже, важливі відомості щодо раннього періоду життя художника. Тепер біографія жовківського маляра починається для нас від його перебування у майстерні Р. Могильницького в Кам'янці-Струмилової. Особа невідомого досі історика давнього українського мистецтва кам'янецького маляра, до речі, теж заслуговує на особливу увагу. Прямі документальні відомості про нього вкрай обмежені. Крім декрету львівського єпископського суду про розлучення І. Рутковича, вдалося знайти лише одну письмову згадку про Р. Могильницького — у Бродах, де у 1664 р. він виступає як експерт при оцінці лавничим урядом каменю для тертя фарби¹⁴. У документі вказані тільки ім'я та професія Р. Могильницького. У Бродах Р. Могильницький, мабуть, не жив, бо в такому разі був би поіменований в актовій книзі бродівським малярем¹⁵.

¹² Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка АН України (далі — ЛНБ АН України), від. рукописів, АСП-14, арк. 23. Цей упис маляра дослідникам не відомий, хоча сам пом'яник описаний з повним переліком уміщених у ньому поминань, серед яких названо й упис жовківського «Іоанна маляра»: Свенціцький І. Опис рукописів Народного Дому з колекції А. Петрушевича. Ч. 3 // Українсько-руський архів.— Львів, 1911.— Т. 7.— С. 106 (опис пом'яника — с. 105—107).— (Рукописи Львівських збірок; Вип. 3)

¹³ ЛНБ АН України, від. рукописів, АСП-14, арк. 1.

¹⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 24, оп. 1, спр. 14, с. 133. Переклад документа українською мовою: Александрович В. Малярський камінь для тертя фарби // Жовтень.— 1987.— № 6.— С. 112; його ж. Малярський осередок в Бродах // Дзвін.— 1990.— № 3.— С. 118.

¹⁵ Варто звернути увагу на датований 1 жовтня 1667 р. рукописний Апостол, котрий переписав Костянтин Могильницький — «будучий в той час дяк туренський, волинець родом» (Національна бібліотека у Варшаві, від. рукописів, бібліотека Перемиської греко-католицької капітули, № 2807). Окреслення «дяк туренський», очевидно, свідчить, що на час виконання рукопису К. Могильницький був дяком у селі Туриці біля Жовкви. Збіг прізвищ, часу та місця дає підстави припускати можливість родинних зв'язків К. Могильницького із кам'янецьким малярем.

Датована 1664 р. бродівська згадка про Р. Могильницького й документально підтвержене декретом львівського єпископського суду свідчення про його проживання у Кам'янці-Струмиловій та про належність до парафії Миколаївської церкви даної підстави гіпотетично приписати йому іконостас цього храму¹⁶. Церкву перебудували 1667 р.¹⁷ Тож створення іконостасу можна пов'язати з оновленням храму¹⁸. Не вдаємось у докладний розгляд цього питання, оскільки воно мало б стати предметом спеціального дослідження, підкреслимо лише очевидний факт: робота над миколаївським іконостасом неабияк вплинула на становлення творчої індивідуальності молодого Рутковича й вироблення його живописного стилю.

Творча діяльність жовківського майстра, безперечно, почалася перед 1680 р., коли він став працювати над іконостасом для волиця-деревлянського монастиря. Певна річ, ранні роботи жовківського маляра могли просто не дійти до нашого часу, проте нам вони не відомі, передовсім, через брак характерних для творів І. Рутковича 1680—1690-х рр. авторських підписів. Р. Могильницькому, як уже мовилось, вдалося затримати молодого майстра при собі, тому дебют І. Рутковича відбувся у майстерні кам'янецького маляра. Певна річ, на виконаних за таких обставин роботах напевно чи міг фігурувати його авторський підпис. Мабуть, до 1680 р. І. Руткович якось позбувся опіки Р. Могильницького: у Волиці-Деревлянській він працює уже як самостійний майстер. Про звільнення з-під опіки Р. Могильницького свідчить і переселення маляра до Жовкви. Кам'янка-Струмилова лежить між Жовквою і Волицею-Деревлянською, тому волицьку частину спадщини І. Рутковича можна пов'язати ще з кам'янецьким періодом його біографії. Тоді вознесенський іконостас завершував би невідомий ранній етап творчості майстра. Причетність І. Рутковича до оформлення інтер'єру церкви жовківського міщанина Олексія та проживання у час створення вознесенського іконостасу вже в Жовкві заперечують, однак, твердження про те, що контакти жовківського маляра з монастирем були започатковані ще в кам'янецький період. І. Руткович не лише виконав іконостас, а й фундував намісний образ Спаса в ньому, а через шість років після завершення іконостасу вписав свою родину до монастирського пом'яника, отже, його зв'язки з монастирем не обмежувалися оформленням інтер'єру монастирської церкви, а мали стабільніший і триваліший характер.

Новознайдений матеріал до початків біографії І. Рутковича вперше дають можливість вийти за межі самих лише гіпотез у висвітленні проблеми формування творчої індивідуальності цього майстра. Документально встановлені кам'янецькі зв'язки І. Рутковича — важливий епізод мистецької історії Кам'янки-Струмилової, пам'ятки якої свідчать про інтенсивне життя місцевого малярського осередку. Згадані нововстановлені факти біографії художника ще раз підкреслюють роль Кам'янки в мистецькому житті західноукраїнських земель, потребу визначити її місце в системі тогочасних малярських осередків.

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

¹⁶ Іконостас втрачено. Комплект фотографій з-перед 1930 р. див.: Konstantynowicz J.-B. Ikonostasy XVII w. w granicach dawnych diecezji: przemyskiej, lwowskiej, bełskiej i chełmskiej: Próba charakterystyki.— Sanok, 1930.— Cz 2: Materiał optyczny.— ЛНБ АН України, каб. мистецтва, № 4664, табл. XXII, фото 1—15.

¹⁷ Час спорудження храму зафіксовано в напису на одвірку. Див.: Петрушевич А. С. Дополнения ко сводной галицко-русской летописи с 1600 по 1700 годъ.— Львов, 1891.— С. 446.

¹⁸ Свенцицька В. Іван Руткович...— С. 50; Драган М. Українська декоративна різьба XVI—XVIII ст.— К., 1970.— С. 76.

ДОДАТОК

№ 1

**УПИС РОДИНИ ЖОВКІВСЬКОГО МАЛЯРА
ІВАНА РУТКОВИЧА В ПОМ'ЯНИКУ ВОЛИЦЯ-ДЕРЕВЛЯНСЬКОГО
ВОЗНЕСЕНЬСЬКОГО МОНАСТІРЯ**

Сіє помынаніє Раба Б[о]ж[ого]: Іоанна маляра [жовк]овка [г]о і жєні єго Євви *. Помани Гди [раба] свого Стефана, М[а]р[ію], Сумєона, Ири-ну, Леонтіа, Димитріа, Мр, Іоанна, Мєєодіа, Бориса, Климентіа, Ігнатіа, Демиана, Анну, Михаила, Савву, Феодора, Анну, Меланію, Анну, Даниліа, Григоріа, Михаила, Євфимію, Ієромонаха Мєєодіа, Ієр[о]монаха Досєєє, Ієрєа Іоанна, Сьновію, Євдокію, Єлену, Стефана, Григоріа, Катєрину, Пав-ла, Ємєліана, Василіа, Матєєа, Марію, Іоанна, Євву, Агафію, Романа, Іакова, Ієрєа Михаила, Ієрєа Михаила, Ієрєа Іакова, Іоанна, Параскєвію Євдокію, Феодору, Євву **.

ЛНБ АН України, від. рукописів, ф. 77 (Петрушевич), спр. 14, арк. 23. Рукопис. Оригінал.

№ 2

**УХВАЛА ЛЬВІВСЬКОГО ЄПІСКОПСЬКОГО СУДУ
ПРО ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМ ШЛЮБУ ЖОВКІВСЬКОГО
МАЛЯРА ІВАНА РУТКОВИЧА З ЙОГО ДРУЖИНОЮ ЄВОЮ**

Działo się w katedrze Lwowskiej na sądach episkopskich Rit[us] Graeci Lwowskich d[ie] 15 Julij an[no] 1692.

Instigator duchowny y aktor sławetny Jan Rutkiewicz mieszczanin y obywatel Żółkiewskiy przeciw uczciwey Ewwy małżonki swoyey pozwaney.

Strony personaliter stają. Controversie z obu stron po których czytane byli suppliki skargi przekładane w praetensiach małżeńskich, punkta w toż, z których inquizycię wywiedzioną czytano, potym wszystkim ad u[lti]mam iuris iudicium deliberat. Sub eodem actu.

W sprawie y actiey sławetne [g]o Jana Rutkiewicza malarza y mieszczanina Żółkiewskiego actora y sławetnej Ewwy małżonki iego szlubney pozwaney o p[re]tensie y przyczyny małżeństwa niżej w dekrecie wyrażone w sądzie ni-nieyszym episkopskim lwowskim toczącey się y na terażnieyszym terminie do osądzenia z inquisitiiey przypadły stronom oboim powodowey y z pozwaney oso-biście stanąwszy y sprawy attentuiącym.

Sąd pomieniony episkopski lwowski wysłuchawszy kontrowersyi w processie położonych y po przeczytaniu inquizycyi na groncie z oboich stron prawnie

* Останні чотири слова дописані на полі іншою рукою.

** Останні три слова дописані іншою рукою.

przez kommisarzów wywiedzioney po uważeniu y deliberacyey do trzeciego dnia odłożoney y expedyowaney takowy feruie dekret. Ponieważ z racyi wniesionych y z inkuizytyey y z samych stron oboysza zeznania pokazało się, iż szlub małżeński claudestine poie chawszy uchodząc duchownego należytego cerkwie przedmieyskiej Kamionki Strumiłowey Świętego Mikołaja, do którego należeli, przeciwko kanonom bez zapowiedzi y bez przytomności zwykłej i należytey świadków do takiego aktu i duchowne [g]o należytego na wsi wzięli, a to się stało z perswazyey nieboszczyka Romana Mogilnickiego, malarza y obywatela Strumiłowey Kamionki, magistra aktorowego, który pozwaną mając za służbę dla wygody gospodarskiej swoiey aktorowi z nią do tegoż szlubu claudestine wziętego był powodem w thym, że była nierówność lat do małżeństwa ich — aktora młodości, a pozwaney podeszłego wieku. Skąd pozwana urościwszy sobie podejrzenie przeciwko stanu małżeńskiego na aktora (lubo ią aktor małżeński obserwował y inkuizycją życia swego y świadectwa bractwa całego cerkwie mieyskiej żółkiewskiej pod tytułem Narodzenia Pańskiego będącey autentycznie wydanego niewinność swoją pokazał), była okazyą y przyczyną do złego pomieszkania z sobą przez ustawiczne poswary y difidencye y do życia dalszego małżeńskiego trudnością, do tego, że przeciwko kanonom Oyców Świętych w trzecie małżeństwo weszła y sama supplikowała o to, aby była wolna od niego z aktorem, to tylko unosząc, żeby w podziale substancyi była ukontentowana.

Przeto z tych racyi wszystkich decyduiesz między stroną powodową i pozwaną rozwod, a substancyą w dobrach ruchomych y nieruchomych mają się podzielić przy wysadzonych przyjacielaх z obu stron siłą y powagą tego dekretu śródkujaćey decyduiemy.

Національний музей у Львові, сектор рукописів та стародруків, Ркл-58/5, арк. 14 зв.— 15 зв. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Діялося у львівському кафедральному соборі у львівському єпископському суді грецької релігії дня 15 липня року 1692.

Духовний обвинувачувач і позивач, славетний Іван Руткович, міщанин і житель жовківський, проти шляхетної Єви, своєї дружини, відповідачки.

Сторони стають особисто. Заяви з обох сторін, після яких читані були клопотання, подані скарги в подружніх претензіях, пункти в тому ж, з котрих аргументи виведені читано. Далі всіх до остаточного рішення суд звільнив.

Діялось, як вище.

У справі й позові славетного Івана Рутковича, маляра і міщанина жовківського, та славетної Єви, його шлюбної дружини, відповідачки, у зв'язку з претензіями й причинами одруження, нижче в декреті вираженими, котра ведеться в цьому львівському єпископському суді, і на нинішньому судовому засіданні до розгляду і вирішення обом сторонам, котрі прибули особисто й справи очікують, призначеній.

Згаданий суд єпископський львівський, вислухавши заяви обох сторін, подані в процесі, й після прочитання висновку, зробленого на підставі права призначеними з обох сторін уповноваженими, після розгляду й обговорення,

відкладеного до третього дня й узгодженого, таку видає ухвалу. Оскільки з викладених аргументів, і з слідства, і зі зізнання самих обох сторін виявилось, що шлюб поїхавши потай на селі взяли, уникаючи належного духівника передміської церкви святого Миколая Кам'янки-Струмилової, до якого належали, всупереч правилам без заповідей і без звичної та належної до такого акту присутності свідків і належного духівника, а то сталося з намови небіжчика Романа Могильницького, маляра і жителя Кам'янки-Струмилової, майстра позивача, котрий, відповідачку маючи за служницю, для вигоди своєї господарської позивачеві до того ж шлюбу, потай з нею взятого, був причиною, в тому, що була нерівність років до одруження їх — позивача молодости, а відповідачки старшого віку. Звідкіля відповідачка навівши собі підозру на позивача щодо подружнього стану, хоч її позивач як подружжя трактував й історію свого життя за свідчення усього братства жовківської міської церкви Різдва Христового, в невинності своїй автентично видане, показав, була нагодою і причиною до злого співжиття зі собою через постійні сварки і розбрат і до подальшого подружнього життя трудністю, бо всупереч канонам святих отців у третій шлюб вступила, і сама просила про те, щоб була вільна від нього з позивачем, те лише застерігаючи, аби в поділі маєтку була задоволена.

Тому з тих усіх причин вирішується між сторонами позивачем і відповідачкою розлучення, а маєтком у добрах рухомих і нерухомих мають поділитися при визначених з обох сторін понятях, [що] силою і повагою, цій ухвалі належними, встановлюємо.